
radikális vagy álradikális forradalmiság

Részlet hosszabb tanulmányból

BALINT ISTVÁN

Alig alakult ki a „konstruktív ellenzékiesség” ideológiája, alig jutottak el a legerősebb nyugat-európai kommunista pártok a hatalomra kerülés, a társadalmi átalakulás békés útjának kereséséig, máris felütötte a fejét az új szélsőbaloldal, amely — részben a kommunista pártok ellen — továbbra is, illetve még fokozottabban a forradalom erőszakos útjára esküszik. 1968 ezeknek az erőeknek az éve volt — ebben az évben ugyanis az egész világon, elsősorban a fejlett országokon végigsöpört a forradalmi hullám. Feltört az újfajta elégedetlenség, megfogalmazódtak az új jel-szavak, és megjelentek a társadalmi harcban az egyetemisták és szervezetek, valamint a többi szélsőbaloldali szervezetek.

A LENDÜLETBEN LÉVŐ BALOLDAL

Az egész világon végigsöprő forradalmi hullám okait keresve ma már rámutathatunk két tényezőre: a sokfajta nyugtalanságra, elégedetlenségre, és az öngazgatás gondolatának jelentőkezésére. A világtörténelem már sok példáját adta annak, hogy egyetlen eszme, jelszó hogyan lesz megannyi elégedetlenség és kívánság csomópontja, messzemenő folyamatok elindítója, számtalan emberi törekvés eredője, megannyi akarat összegezője. A lutheri tételek megfogalmazásától a köztársaság eszméjén át egészen a marxizmus gyors elterjedéséig számtalan példa van arra, hogy egy elmélet, eszme — megfogalmazása után — milyen lényegesen visszahat arra a világra, amely ezt az eszmét, elméletet létrehozta. Mint ahogy Petőfi kissé romantikusan megfogalmazta: „Ha valamely eszme világszerűvé lesz, előbb lehet a világot magát megsemmisíteni, mint belőle azon eszmét kiirtani.” Szilárd meggyőződésünk, hogy pl. a most tárgyalt új forradalmi helyzet kialakulása szorosan összefügg az öngazgatás eszméjének elterjedésével.

Az öngazgatás mint elmélet és gyakorlat ugyanis új megvilágításba

helyezte a marxizmus nem egy tételét, ismét teljes tisztaságukban állította eléük őket, de egyben választ adott nem egy olyan kételyre is, amely a marxizmus jelentkezése után keletkezett. Elsősorban a legfontosabbra: lesz-e a munkásság életszínvonalának Marx korában hihetetlen és elképzelhetetlen emelkedése után erő és elégedetlenség a világ megváltoztatására? A proletárok csak bilincseiket veszíthetik el — írta Marx. „A proletároknak csak rendkívüli történelmi körülmények között nincs láncaikon kívül veszténivalójuk: az életük” — jegyezte meg majd egy századdal később József Attila, aki pedig igazán tudta, mi a nyomor. Marx halála után ugyanis egyrészt hihetetlen méretűvé duzzadt az állam a maga terrorapparátusával, másrészt tévesnek bizonyult az a becslés, hogy a kapitalista akkumuláció a munkások fokozódó nyomorát hozza magával. Ehelyett eddig elképzelhetetlen mértékben emelkedett a munkások jóléte, amivel együtt jár, hogy a munkásság is mind jobban rabágába került a jólét eszközeinek. A részletre vásárolt frizsider, vagy éppen autó, jobban elveszi a kedvet a forradalomtól, mint az esetleges letartóztatás veszélye. Az, hogy nem volt metró és elfogyott a cigareta, jobban a sztrájkoló munkások és a tüntető diákok ellen hangolta a párizsiakat, mint amennyire megijesztette őket a hír, hogy De Gaulle Németországból hazavezérelt tankokat vont össze Párizs körül.

A jólét emelkedése után lehetetlen arra várná, hogy a nyomor adja majd meg a hajtóerőt a világ megváltoztatására. Az elégedetlenség hajtóereje tehát éppen akkor csökken, amikor az államapparátus továbbfejlődése folytán a világ megváltoztatásához az eddiginél nagyobb hajtóerőre volna szükség. Ráadásul a „személyi kultusz” korszaka is sok csalódást, kiábrándulást okozott. Az elmélet tehát csak úgy maradhatott forradalmasító, ha felfedezi és tudatosítja az új hajtóerőt, az új elégedetlenséget, amely a világ fejlődésével nem csökken — mint a nyomor —, hanem növekszik. Ez az új hajtóerő: a kiszolgáltatottság, a bizonytalanság, az ember fölé nőtt világ okozta szorongás, félelem táplálta elégedetlenség. Az ember elégedetlensége a mind szürkébbé vált, a tárgyaknak kiszolgáltatott étellel, a hajszával, az azt követő üres „szórakozással”; a munkások elégedetlensége a bizonytalansággal, kizsákmányoltsággal, gépies munkával szemben; a diákok elégedetlensége a tanárokkal, az elavult módszerekkel szemben; a polgárok elégedetlensége a hatalommal, amelyre mind kevesebb hatást gyakorolhatnak; a vidék elégedetlensége az őket olyan ritkán megkérdező fővárossal, a választók elégedetlensége a várostanáccsal, a várostanácsé a polgármesterrel, a polgármesteré a kormányval, az államfővel szemben. Így jön létre az elégedetlenségnek egy mindent átható és állandóan növekvő hulláma.

A társadalom, persze, kitermelte az elégedetlenség elfojtásának mechanizmusát is, a tompítás különböző eszközeit. A gépies hajszát jelentő munka nemcsak elégedetlenséget szül, de akadályozza is azt, hogy az ember ennek az elégedetlenségnek a tudatára ébredjen, — hisz ehhez az kellene, hogy fel tudja emelni a fejét a hajszából, gondolkodni tudjon a gépies munka közben vagy legalább után, amikor viszont a tömegszórakoztatás kipróbált receptjeivel tompítják tovább. De a bűnözés, a kábítószeres, az öngyilkosság, a szexuális kicsapongások, az egész világgal, a civilizációival, a világot fenntartó munkával, kötelezettségvállalással szembe forduló hippi mozgalom terjedése azt mutatja, hogy a lefojtás társadalmi mechanizmusán törés támadt. Innen már az elméletnek

csak egy lépést kell megtennie: ha az ember nem akarja, hogy a tagadás a civilizáció elpusztításához vezessen (mindegy, hogy ezt a pusztítást mi hozza: a meglévőhöz ragaszkodók atombombája, az egyre nehezebb körülmények között élő fajok rohama a kiváltságos faj ellen, vagy a megcsömörlés, a kábítószerekbe menekülő, a kötelességektől elforduló hipp magatartás-e), akkor az embernek meg kell mutatni az új célt, hogy élni tudjon, mint ahogy a rabszolgaság romjain meg kellett születnie a kereszténységnek, hogy az ember új alapon ismét elképzelhetőnek tartsa az életet, vállalja a munkát, hogy új eszmét találjon, amely a régi családásokért is kárpótolni tud.

És itt jelentkezik az öngazgatás eszméje. Ez az a kapocs, amely a mai világgal szembeni elégedetlenséget összeköti a marxizmus legnagyobb igazságaival, tehát e tudatossá vált emberi ideállal, amely már több mint egy évszázada döntően befolyásolja az emberiség fejlődését, de azelőtt is lényeges hajtóereje volt. Az egybekapcsolás két ponton történik. A tőlünk független világnak való kiszolgáltatottság megszüntetése és a magánember—közéleti ember, a hétköznap—történelem közötti szakadék eltüntetése pontján. A vak, kegyetlen világ elleni harc: kikezdeni azt a világot, amelyben minden nélkülünk történik, a döntések mindig másutt hozatnak, hogy végre mi határozzunk, méghozzá mind fontosabb, mind több embert érintő kérdésben, mind közvetlenebbül. A hétköznapok és a „politika” közötti szakadék áthidalása: „az ember gyülesező állat”. Hány meghatározás született már az ember lényegének megragadására? A miénk sem rosszabb, sem jobb, mint a többi. Csak éppen a mi célunknak jobban megfelel. Madách, ha ismerte volna a tudományos szocializmust, akkor nem Fourier falanszterének karikatúrájával mutatja be a jövő társadalmát, hanem a gyülesezés karikatúrájával. A marxi világképben ugyanis központi helyet kapott az az ideál, amelyet József Attila így fogalmazott meg: „A hozzáértő dolgozó nép okos gyülekezetében hányni-vetni meg száz bajunk”. A görög városállamok demokráciájának ideálja ez, csak éppen a gyülesezéshez szükséges szabad időt nem a rabszolgamunka adja, hanem a technika fejlődése. A lényeg marad: eltűnik a hétköznapok és a politika közötti szakadék. (Itt a gyülesezésnek az elidegenülés feloldásához kapcsolódó része: én mint ember sok mindent tehetek magam, de hogy ebből tényleg legyen is valami, ahhoz tettemet össze kell hangolni a többi emberével. Ez az összehangolás lehet automatikus: törvények, szabályok, automatikus folyamatok útján — ez az elidegenülés lényege. És lehet tudatos, ami megköveteli, hogy tudatosan megtárgyaljam a többi emberrel. Minél nagyobb közösség cselekedeteit akarom tudatossá, tervszerűvé tenni, annál nagyobb közösséggel kell tudatosan megegyezésre jutnom — ez az elidegenülés megszüntetésének útja.)

Az öngazgatás két vonatkozásban szolgálja ezt az eszményt. Először is a szabad idő emberiesítésével, a hétköznapok új tartalmának megadásával. Az ember tudatos társadalmi lény, mint mondtuk, „gyülesező állat”. Csak a többi emberrel együtt, a többi emberrel való kommunikálás különféle formáinak szakadatlan fejlesztésével, a megegyezés — a nyelv, a másokra hatás stb. — lehetőségével emelkedett ki az állatvilágból. Az elidegenült világban — amelyben az ember csak a hétköznapokban léphetett fel tudatos lényként, minden más vakon, tőle függetlenül játszódtott le, és ezzel minden tudatos cselekvés ellenére a hétköznapok is ki

voltak szolgáltatva a vak világ kénye-kedvének — leszűkült az emberi kapcsolatok világa is. A munkában kialakult kapcsolat valamiféle szükségessé roszként jelentkezett, olyasvalami, hogy az ember alig várja, hogy véget érjen. A szabad idő éppen ezért az emberi kapcsolatok leépítésével jár. Az ember bezárkózik a maga „odújába”, szűk családi körébe, és még a csakis társadalmilag és társadalomban lehetséges szórakozásai is — nem is kell pusztán a négy fal közé záró tévére gondolnunk — a legminimálisabb kapcsolatot hozzák létre a másik emberrel. Az öngazgatás ezzel szemben a görög polis közösségét teremti meg az emberek között, a szabad, egyenrangú, határozó, az egymásra utaltságot tudatosan valló és vállaló emberek közösségét, azzal, hogy a munkát követő szabad idő többé nem a négy fal közé, családi körbe zárkózást jelenti, hanem éppen az emberi kapcsolatok létrehozását célozza. Másrészt azzal szolgálja az öngazgatást, a már említett nagy emberi ideált, hogy lehozza a magas régiókból az ellentétpár másik részét, a politikát, közös ügyé teszi azt, ami eddig idegen, távol álló, mások ügye volt, a határozás, a döntés nem lesz tőlünk független, hanem mindinkább a mi ügyünk.

Egyszóval az öngazgatás elindít egy folyamatot, amely nemcsak a távlatot tudja megadni a távlatát vesztett világnak — és ezzel a változtatás erejévé teszi a növekvő elégedetlenséget, mert történelmi tapasztalat mutatja: a forradalmak nem akkor törtek ki, amikor az elégedetlenség legnagyobb volt, hanem amikor már a változtatás lehetősége is látszott, tehát ezt a lehetőséget felfedezni és megmutatni legalább olyan fontos, mint az elégedetlenséget tudatosítani —, hanem képes szavatolni azt is, hogy világosabban megfogalmazódjon az irányítóakra és irányítottakra, a hétköznapokra és történelemre, a mindennapokban elveszőkre és a társadalom életébe beleszólókra, a magánéletre és közéletre, a forradalmárookra és nyárspolgárookra szakadás megszüntetésének követelménye és jelszava.

Ennek az eszmének az elterjedése mellett, persze, egy új forradalmi erőre volt szükség, amely az egész társadalomban ott lapangó elégedetlenséget felszínre hozta, megmozdulásával a forradalmi hullámot elindította. Azóta már sok szociológiai és egyéb elemzés próbálta megfejteni, hogyan válhattak az egyetemisták — minden régebbi szabályt megbontva — olyan lényeges erjesztő, forradalmi erővé. Az egyik okra még 1968-ban mi is rámutattunk, a későbbi elemzések csak a statisztikai adatok számát növelték: az egyetemisták kis helyre összevont, tömörített erőt képeznek, aránylag többen vannak kis helyen, mint ahány munkást akár a legnagyobb gyár is foglalkoztatni tud. A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a fiatalok mind jelentősebb százalékát beszük egy-egy ország lakosságának, a fiatalok között mind több a diák általában (még 1950-ben a francia fiatalok 70 százaléka 14 éves korában kezdett dolgozni, a hatvanas évek végére ezeknek a fiataloknak a zöme még iskolába járt), és mind több az egyetemista: 1913-ban Európában tízezer lakosra 7—11 egyetemista jutott, a hetvenes évek elején Olaszországban 70, Nagy-Britanniában 78, Franciaországban 95, Japánban 109, az USA-ban 226 egyetemista volt. A statisztikai adatok azt is mutatják, hogy még az aránylag kis egyetemi központokban is 15 000—30 000 egyetemista van egy helyen, méghozzá olyan emberek, akiket a hétköznapi gondok és félelmek nem kötnek, akiknek foglalkozásuk, hogy komolyan vegyék az eszméket. (A statisztikai adatok szerint Nyugat-Európában az

egyetemisták 56 százaléka tanúsított „rendkívül nagy” érdeklődést a politika iránt, míg a fiataloknak csak 25, a lakosságnak pedig mindössze 14 százaléka mutatott ilyen érdeklődést.) Az egyetemisták társadalmi rétegződése szempontjából tarka képet nyújtanak, de sok lényező — elsősorban a jövő és az elhelyezkedés bizonytalansága — ezt a réteget mégis fogékonnyá teszi a munkásosztállyal közös problémák iránt — 1968 májusában a francia egyetemisták 56 százaléka a jövő bizonytalansága, 35 százaléka az egyetemi oktatás elavultsága és 9 százaléka „általános ideológiai” okok (a fogyasztói társadalom bajai stb.) miatt lázadt. Nem is szólva arról, hogy az értelmiség társadalmi helyzete olyan irányban változik, hogy mindinkább kiegyenlítődik a bémunkások társadalmi helyzetével, és ez okvetlenül hatással van a jövődő értelmiségi bémunkások, az egyetemisták társadalmi helyzetére is.

Ezek szerint az öngazgatás eszméjének jelentkezése az eszmei, az egyetemisták sajátos társadalmi erővé válása pedig a mozgalmi előfeltételeket nyújtotta az 1968. évi eseményekhez. Ehhez még hozzá kell tenni, hogy az öngazgatás eszméjében rejlő és a diákok mozgolódásában kifejezésre jutó elégedetlenség tudatosodásának föltétele volt még azoknak a szélsőbaloldali, elsősorban diákszervezeteknek a megalakulása, amelyek a végső küzdelembe olvasztották az egész társadalommal szembeni elégedetlenséget. Ennek a szembehelyezkedésnek számos ányalata és válfaja létezett, és a csoportok között kiélezett harc folyt, kölcsönösen azzal vádolták egymást, hogy nem elég forradalmárok, nem elég harciasak. Az egymás ellen acsarkodó csoportok között közösséget teremtett azonban a forradalmi napokban a közös harc. Régebben már foglalkoztunk azzal, hogy ez a mozgalom miért éppen Franciaországban lett a legerősebb. Mindezt még csak azzal egészíthetnénk ki, hogy mi is volt végül is az 1968. évi események hatása, gyakorlati és elméleti következménye. Az első számú gyakorlati következmény az volt, hogy minden addigi véleménnyel és kéttellyel szemben megmutatta: a forradalom még mindig időszerű, a fejlett országokban lehetséges a mély társadalmi változást kiborító forradalmi mozgalom. A lényeges elméleti következmény pedig az volt, hogy a forradalmi mozgalmakban affirmálódo elméletet — amely persze több forrásból táplálkozott, és Sartre, Althusser és Marcuse szépen megfért benne Maóval, Sztalinnal és Trockijjal — ténylegesen világméretű ideológiává tette, amely Belgrádban éppúgy hatott, mint Varsóban, Párizsban éppúgy, mint Londonban, Dakarban éppúgy, mint Buenos Airesban, amely az egész világon végigsöprő diákmozgalmak elméleti magja lett, olyan hatású ideológia, amilyenre eddig csak a marxizmus volt képes a munkásmozgalom viharos napjaiban és a leninizmus az egész világon végigsöprő forradalom napjaiban. Sőt, mivel Marx és Lenin napjaiban a „világ” jóval kisebb volt, úgyszólván csak Európára és Észak-Amerikára korlátozódott, mondhatjuk, hogy ez az elmélet lett az első világméretű — kapitalista és szocialista országokban, fejlett és fejletlen államokban egyaránt ható — ideológiává. Azon, hogy ideológiává vált, elsősorban azt értjük, hogy a hétköznappal olvadtt egybe, nem néhány profi filozófus élettől elvonatkoztatott okoskodása, hanem milliók gondolkodását formálja, a hétköznapi apró problémái iránti viszonyt szabja meg; azzá lett, amivé minden igazán nagy filozófia: a mindennapi élet részévé.

A CSALÓDOTT BALOLDAL

Ugyanakkor azonban a forradalmi hullám nyilvánvalóvá tette ennek az elméletnek, ideológiának az elégtelenségét is, mert nemcsak azt mutatta meg, hogy az öncélúan szított elégedetlenség is társadalmi erővé válhat, hanem azt is, hogy az elégedetlenség, a fennálló bírálata még nem elég. Konkrétan a franciaországi eseményeket nézve, azt látjuk, hogy nem volt igazuk a lázadó baloldali fiataloknak, mert a puszta rombolás, a csak-bírálat előbb-utóbb fáradtságot, ellanyhulást hoz. A rombolás nem elég az újnak létrehozásához, mert ha a régi helyébe nem lép az új — amit már nem kerülhetetlenül bírálni kell, hanem védeni —, amíg a lendület tart, akkor elkerülhetetlenül visszatér a régi; ha a hétköznapihoz való visszatérés nem hoz újszerű hétköznapiakat, akkor csak is a régít jelentheti, mint ahogy Párizsban megtörtént, hogy majdnem ugyanaz az egymillió ember, aki néhány nappal előbb De Gaulle ellen tüntetett, most már De Gaulle mellett tüntet. És nem volt igaza a Kommunista Pártnak és a többi baloldali pártnak sem, amikor nem merték kockára tenni az elért vívmányokat, amikor azt hitték, hogy a forradalmi lendület elég a választási győzelemhez — a választások De Gaulle pártjának azelőtt elképzelhetetlen előretörését hozták meg. De Gaulle megbuktatása csak kiegészítette a tanulságot: a megbuktatás még nem elég, a tábornok megbuktatásával elért nagy baloldali győzelem kisebb kaliberű, jóval jobboldalibb rendszert hozott létre.

Mindez persze hatással volt a marxista gondolkodásra (Roger Garaudyt például egész elméletének átfogalmazásához vezette), a munkásmozgalomra, de a szélsőbaloldali szervezetekre is. A nagy felülvizsgálás folyamatát elsősorban két mozzanat indította el. Az egyik az, hogy a kommunista pártok — elsősorban a Francia Kommunista Párt, amely a Nyugat egyik legerősebb pártja —, szembetalálva magukat az egész társadalmat megbénító forradalmi hullámmal, tehetetlennek bizonyultak a forradalmi helyzet kihasználására, sőt nemegyszer a barikád másik oldalán találták magukat. Ez nem vezetett ugyan a társadalom békés átalakulása elméletének feladásához, sőt mint láttuk, ez az elmélet csak újabb nyerte el végleges formáját és hozta meg első eredményeit is, de éppen ezért meggyorsította a kommunista párttól balra eső szélsőbaloldal kialakulását, új frontot teremtett a munkásmozgalomban: a régi ellenfelek, a szocialisták és kommunisták, közti közeledéssel párhuzamosan mind jobban elmélyült a szakadék a kommunisták meg a szélsőbaloldal között, amely azzal vádolja a KP-t, hogy a rendszer részévé vált, elbürokratizálódott és képtelenné vált arra, hogy forradalmi erő legyen.

Ugyanakkor azonban a fejleményeknek okvetlenül hatással kellett lenniük a szélsőbaloldalra is. A különféle szélsőbaloldali teoretikusoknak, csoportoknak és pártocskáknak is el kellett gondolkodniuk azon, hogy 1968 eseményeiből nem tudtak többet kihozni, a forradalmi hullámot nemcsak a kommunista pártok, ők sem tudták seholy győzelemre vinni, sőt Franciaországban olyan helyzet alakult ki, amelyben nemcsak a Kommunista Párt mandátumainak egy részét veszítette el, de a szélsőbal számára is kedvezőtlenebbek lettek a körülmények. Utána pedig megmaradtak apró csoportocskáknak, inkább fanatikus emberek szektájának, mint tényleges forradalmi erőnek. Ez az alapvető történelmi tapasztalat indította el két — egymástól mindjobban távolodó irányba — a szélső-

bal fejlődését. Az egyik irányzat képviselői azt a következtetést vonják le, hogy a munkásosztály eddigi szervezetei — a szakszervezetek és a kommunista pártok — elbürokratizálódtak, de a szélsőbalnak is téves elképzelései voltak a munkásokról és a munkásmozgalomról, le kell tehát vonni a tanulságot, új alapon előlről kell kezdeni a munkásmozgalom megszervezését, hogy csak évek múlva legyen képes igazán nagy feladatok végrehajtására. A másik csoport képviselői is abból indulnak ki, hogy a kudarc oka az volt, hogy nem sikerült megmozgatni, igazán radikálissá tenni a munkásosztályt, de innen ebből nem a munkásosztály újszerű megszervezésének gondolatát szűrik le, hanem azt a nézetet, hogy a mozdulatlan munkásosztályt fel kell rázni, az egyéni terror eszközeivel kell megteremteni a nyugtalanság és a radikális lázadás feltételeit. Más történelmi körülmények között, tehát más formában, de megismétlődik a munkásmozgalomnak még az I. Internacionálé napjaiban bekövetkezett szakadása, a szakadás Marx és Bakunyin között, a kommunisták és anarchisták, a proletariátus osztályharcának szervezői és az egyéni terror hívei között.

„Legyetek reálisak — követeljétek a lehetetlent” — ez volt a párizsi forradalom egyik legtipikusabb jelszava. Nemcsak a fiatalok sajátos, paradoxonokat kedvelő gondolkodásmódja volt benne, hanem előző forradalmak tapasztalata is, — annak tanulsága, hogy a forradalom nem a termelőerők fejlődésének csúcán győz, az a tanulság, amit különben Mao Cetung is megfogalmazott: a szocializmus győzelméhez nem elég a termelőerők fejlettségének adott foka — sőt ez a fejlődés is csak a szocializmus győzelmével gyorsul meg —, hanem legalább olyan fontos a tömegek képzelőereje. Erre a képzelőerőre van szükség, hogy a kapitalista fejlődés végső lehetőségeinek kimerítése nélkül vállalkozzanak a kapitalizmus megdöntésére, győzelemre segítsék az új társadalmat. A képzelőerőnek ilyen fontosságot tulajdonító szélsőbaloldal az egész világot elárasztó 1968. évi eseményből elsősorban azt a tanulságot vonta le, hogy az a mozgalom, amely meg akarja mozgatni ezt a képzelőerőt, a képzelőerő segítségével akar győzni, nem elégedhet meg a tagadással. A tömegek csak a legvégső kétségbeesésben mozdulnak meg csupán a rombolás kedvéért, sokkal fontosabb tényező, hogy valami újat akarnak, elképzelik az újat. Az új győzelméhez nem elég csak az elégedetlenség, hanem arra is szükség van, hogy a tömegek újat akarnak annak helyébe állítani, amivel elégedetlenek.

A forradalom győzelméhez tehát nem elég a brechti jelszó: romboljuk le a Nagy Rendetlenséget, hogy bekövetkezzen a Nagy Rend, vagy a májusi napok fekete zászlós anarchistáinak jelszava: a radikális rombolás — sőt: a rombolás, ha elég radikális — már építés. A tömegeknek programot, célt kell adni. Sartre lapja, a *Les Temps Modernes* 1972. februári számában ezt a tanulságot így fogalmazta meg: „A mindennapi gyakorlati munkában mit jelent az, hogy az eszmét a tömegek közé kell vinni? A tömegek közé vinni az eszmét, azt jelenti, hogy igazi eszmét kell adni. De mi az igazi eszmék felismerésének kritériuma? Ha megtaláljuk a választ erre a kérdésre, akkor megkaptuk a forradalom kulcsát.” Ezért aztán lázas tevékenység kezdődik a fenti úton elindult baloldali csoportoknál: a programok kidolgozása. Méghozzá nem is csak a nagy átalakulás programjának, az „igazi eszméknek” a megfogalmazása, hanem a mindennapi harc programjának kidolgozása is, mert —

hadd idézzük még egyszer a már említett cikket: „A gyakorlatban az igazság nem az, hogy vagy reform vagy forradalom, hanem az igazság az és-ben van. A forradalmárok, akik visszautasítják a reformokért vívott harcot, csak alibit keresnek arra, hogy ne harcoljanak a hétköznappokkal határolt célokért. A reformok visszautasításával talán elvi egységet teremthetnek, de a realitáson kívül. A reformok mezejének feladása nem azt jelenti, hogy forradalmat csinálunk, hanem azt, hogy ezt a terepet a burzsoá hatalomnak engedjük át.”

A program megfogalmazását kiegészítette a szervezeti formák felülvizsgálása. Abból a tényből ugyanis, hogy a szélsőbaloldali szervezetek a forradalmi napokban olyan nehezen találták meg, ha egyáltalán megtalálták, a kontaktust a munkásokkal, később pedig, amikor a forradalmi eseményekből rájöttek, hogy a gyárakba kell menni, a munkások közé kell vegyülni, a munkások olyan bizalmatlanul fogadták őket, olyan nehezen vették be őket maguk közé, azt a tanulságot vonták le, hogy felül kell vizsgálni az élcsapat egész elméletét.

Felújult Lenin és Rosa Luxemburg nagy vitája. Ebben a vitában a szélsőbaloldali csoportok Rosa Luxemburnak adtak igazat, mert igazolásnak nem az októberi forradalom győzelmét tekintik, hanem a bürokrácia későbbi felülkerekedését, többek között azt, hogy maga Lenin is 1923-ban azt írta: „Onoszország nem munkásállam, hanem a bürokrácia által deformált munkásállam.” Vagy azt mondják, „a marxisták vagy luxemburgisták kritikájának igaza volt Leninnel szemben”, vagy a legjobb esetben megelégszenek annak a leszögezésével, hogy az októberi forradalom sajátos volt, és tapasztalatait nem lehet a fejlett nyugati országokra alkalmazni. Ennek a tanulságnak a levonása éppen azzal jár, hogy igyekezzenek Leninnel szemben legalább részben rehabilitálni a nyugat-európai baloldali mozgalmakat. Idézzük a folyóirat ugyanannak a számának egy másik cikkéből: „Bár Leninnek igaza volt a holland marxistákkal szemben, amikor elítélte a spontaneizmust és a baloldaliságot (lásd a *Baloldaliság a kommunizmus gyermekbetegsége*), ugyanakkor azonban ezeknek is igazuk volt, amikor Leninnel szemben meghirdették a nyugati kulturális forradalmat, előkészítették az ideológiai terepet a proletár taktika és szervezet kialakítására.” Még lényegesebb tanulság, amit az élcsapat szerepével kapcsolatban levontak. Ismét az ímént idézett cikkből: „A legrosszabb az, hogy mi, a káderek, a mi helyes politikai vonalunkkal a zsebünkben, képtelenek vagyunk forradalmi irányba fejleszteni azt az autonómiát, amely napról napra érvényesül a munkások között. A legrosszabb az, hogy még mindig nem tudjuk felszabadítani a proletariátus energiáit, s az egyetlen távlat, amit nyújthatunk, a baloldali intelligencia ellentmondásos és önkínzó gondolatvilága.”

A SZERVEZKEDŐ BALOLDAL

Ezek a tanulságok vezettek az új típusú munkásmozgalmak, a munkások közül spontánul kinőtt, az értelmiség által felkarolt vagy az értelmiség és a munkásosztály új szimbiózisát jelentő mozgalmak kibontakozásához, amelyek a jövő csirái lehetnek. Már azért is, mert a fejlett kapitalista társadalom körülményei között alakulnak ki, hasznosítják a tanulságot, hogy nem lehet forradalmi program mindennapi harc nélkül,

és elvesz az a mindennapi harc, amelynek nincs nagyobb távlatot adó forradalmi programja, szervezeti felépítésükben pedig hasznosítani próbálják az eddigi tapasztalatokat. Az új típusú mozgalmak bemutatására kissé részletesebben foglalkoznánk az olasz Lotta Continua-val és a francia Base Ouvrière-rel, mert tipikusnak tartjuk őket a fentiek szempontjából.

A Lotta Continua 1969 nyarán alakult meg a Fiat munkásai harcának napjaiban. A Potere Operario szélsőbaloldali csoportból szakadt ki. Ettől a csoporttól az különbözteti meg, hogy a Potere Operarioval szemben nem hiszik, hogy az osztályharc abba a szakaszba jutott, amikor ki kell provokálni a közvetlen összecsapást a munkások és tőkésék között, amelybe beavatkozna a tőkés állam, hanem azt vallják, hogy a forradalom hosszú folyamatára kell berendezkedni, a tömegek csak az első szakaszon jutottak túl, az utóbbi években kialakult egység, öntudat és munkáshatalom még nem ad alapot a fegyveres harchoz, amelyben napirendre lehetne tűzni a burzsoá állam megdöntését. A másik baloldali csoporttól, az Il Manifestótól pedig az különbözteti meg őket, hogy más elképzelésük van a forradalom előkészítésének erről a hosszú időszakáról, nem az „ellenhatalom” megszervezését helyezik előtérbe, hanem a munkások mindennapos harcában való részvételét. Ez teremt rokonságot köztük meg a francia Base Ouvrière között, amely Alain Gismark „proletár baloldalának” 1970 tavaszán indított kampánya eredményeként jött létre: e kampány során több száz egyetemista abbahagyta a tanulást, és segéd munkásként beállt a nagyipari vállalatokba. Nem hiszük, hogy bármelyik csoport végleges, szilárd és ki tudja, milyen távlatok előtt áll — bár a Lotta Continua 1971 júliusában Bolognában már második kongresszusát tartotta —, hiszen a baloldalon még minden annyira a forrongás korszakában van, hogy semmit sem tekinthetünk véglegesnek. Azért választottuk példaként ezt a két szervezetet, mert szerintünk eléggé meggyőző választ adnak a forradalmi szervezetek nagy dilemmájára, amelyet az argentin gerillák így fogalmaztak meg: a forradalmi helyzetekben aránylag könnyű a dolog, a probléma az, hogyan lehet eljutni a forradalmi helyzetig, hogyan kell azt előkészíteni, hogyan kell elkerülni, hogy a forradalmi szervezet a hosszú békés korszak alatt elveszen a fennálló struktúrákban, olyannyira, hogy ha a forradalmi helyzet előáll, akkor ne tudjon vele mit kezdeni, mint 1968-ban az egész francia baloldallal történt. A válasz persze csak elméletben és egy adott pillanatban van meg, hisz nem biztos, hogy a két szervezet ellent tud majd állni a mindennapok bénító hatásának; a szétesés, a belső válság, a tagok elnyárs-polgárisodása megakadályozhatja, hogy a csoport huzamosabb ideig tartsa magát a megtalált válaszhoz. Másrészt ez a válasz sem ér semmit, ha a csoport befolyása nem bővül, nem lesz mind nagyobb, nem mozgat meg mind nagyobb tömegeket.

Mindkét szervezet abból indult ki, hogy az utóbbi 20 évben egy egész új munkásosztály alakult ki. A munkásosztályba bekapcsolódtak azok a nemzedékek, amelyek már a beat-zene és a pop-fesztiválok légkörében voltak tinédzserek, tehát sajátos, minden előzőtől eltérő — a rádió és tévé révén világméretűvé vált — hatások alatt nőttek fel. Nyilvánvaló, hogy ezek a nemzedékek más célokkal és eszményekkel lépnek föl, másképp néznek az életre, a munkára, a harorra. Ezekre a nemzedékekre már nem lehet hatni a régi eszmékkel és elképzelésekkel. Ezek a nemze-

dékek már eleve bizalmatlanok mindennel szemben, ami az apák nemzedékétől, az ilyen vagy olyan formában elismert tekintélyektől ered, majdnem úgy mondhatnánk, minél nagyobb tekintély, annál nagyobb a bizalmatlanság. Tehát a munkásmozgalomnak is új eszméket és új harci formákat kell találnia, ha meg akarja nyerni ezeket a nemzedékeket. A két említett csoport tudatosan keresi azokat az eszméket és formákat, amelyek megnyerhetik ezeket a nemzedékeket. Nem valami divatosságra törekszenek, hanem a munkásmozgalom céljainak és eszményeinek újrafogalmazására. Jellemző például a Prontiamoci la città (Foglaljuk el a várost), a Lotta Continua programjellegű kiadványának tétele a szexuális forradalommal szemben: „Mi ellene vagyunk bizonyos témák — például a szexuális szabadság és a nők felszabadítása — körüli agitációnak és propagandának, nemcsak azért, mert tartalmuk túl gyakran absztraktul intellektuális és burzsoá, hanem azért is, mert nem számolnak a harc reális hordozóival, a proletár tömegekkel.”

A másik kiindulópont az a nyugtalanság, amely az egész társadalmon úrrá lett: „Ma szociális téren néhány olyan dolog állott elő, ami összehasonlítható az olasz gyárakban két évvel ezelőtt bekövetkezett robbanással: spontánul fejlődik a proletariátus kezdeményezése, még parciális és fragmentáris, még a sajátos sérelmek körül koncentrálódik és nem egy általános program által szervezett. Fel kell karolni tehát, mert csak az általánosítás adhat a gyárakban folyó munkásharcnak politikai tartalmat, amire ma szüksége van. Napjainkban még csak a folyamat kezdetén vagyunk, de rendkívül fontos, hogy megfogalmazzuk a stratégiai célt.” Ebben a helyzetben a most ismertetett szervezetek szerint új jelszót, új programot kell adni a munkásosztálynak, és ki kell alakítani az ennek megfelelő új szervezeti formákat.

A jelszó: „Minden, ami létezik, a proletariátus munkájának gyümölcse, és mégis a proletariátus ellen fordul, a probléma az, hogy a harcban elsősorban is vissza kell szerezni az osztály azonosságát, vagyis kollektívan fel kell tárnunk a leginkább kiszákmányolt tömegek szükségleteit, a megosztás és elnyomás társadalmi mechanizmusát... A proletariátus harcának programja nem egy 'jobb' élet, hanem radikálisan más élet. Tudatába jutunk annak, hogy a proletariátus szervezkedése nem egyszerűen az életének egy mozzanata, amelyre szüksége van, hogy elérhessen bizonyos célokat, hanem az egyetlen lehetőség, hogy legyőzze a mindennapi anyagi és erkölcsi nyomort.” A program és a szervezet tehát annak a tudatára alapul, hogy meg kell oldani a nehéz feladatot: „nem lehet elhanyagolni a mindennapi harcot, valamilyen absztrakt, távlati célok érdekében, mert akkor nincs módunk arra, hogy közelebb kerüljünk a célhoz, de nem is lehet elveszni a mindennapi harcokban, mert akkor elvész a távlat, megszűnik a közeledés a jövő társadalma felé; tehát a mindennapi harcokat úgy kell folytatni, hogy azokban benne legyen a távlati cél, és azok szakadatlanul közelebb vigyenek bennünket a jövőhöz”.

A Base Ouvrière ezt a célt úgy próbálja elérni, hogy külön-külön megfogalmazza a pillanatnyi célokat és a távlati követeléseket. A konkrét követelésekre az nyomta rá a pecsétjét, hogy a pillanatnyi program egy konkrét harcban, a Renault-művek flins-i részlegének 1971. évi sztrájkja alatt, az év egyik legnagyobb megmozdulásában alakult ki. A pillanatnyi követelések — amelyeknek jellegét, mint már mondtuk, meg-

határozta, hogy a sztrájkoló munkások falragaszain jelentek meg — tehát legfeljebb abban különböznek a hagyományos munkásmozgalmi követelésektől, hogy tükrözik az új eszmék térhódítását — a futószalaggal való szembehelyezkedést, az öngazgatás gondolatának térhódítását stb. A már említett falragaszon ugyanis ezek a követelések állottak: 1. a bérek általános növelése, 2. a futószalag-rendszer fölszámolása, 3. a munkacsoportokat nem lehet változtatni az érdekeltek bejegyzése nélkül (tehát bizonyos fajta öngazgatás), 4. minden pótlék beolvasztása a munkabérbe, 5. minden büntetés megszüntetése.

Ezek a pillanatnyi követelések azonban csak azzal nyerhették el igazi, mélyebb tartalmukat, távlati értelmüket, hogy a Base Ouvrière röpiratai — mintegy kiegészítve a konkrét követelések falragaszait — megfogalmazták a távlati célokat is: „A munkások forradalmi demokráciájának kibontakozásáért harcolunk... Azt akarjuk, hogy szervezkedésünk formája előkészítse a testvéri, szabad kommunista társadalmat, amelyet építeni akarunk, a főnökök és hierarchia nélküli társadalmat... Kommunista társadalmat akarunk, amelyben a munkások és mi, fivéreink és nővéreink milliói, szabadon kreálhatjuk munkánkat, igazgathatjuk közösen a technikát, hasznosíthatjuk társadalmilag mindazt a fejlődést, amelyet a termelők és a dolgozó értelmiségiek közössége hoz létre.”

A konkrét és a távlati céloknak ez a különálló megfogalmazása azonban lényegében arról tanúskodik, hogy a Base Ouvrière-nek nem sikerült megoldania az alapvető dilemmát: hogyan vezet a mindennapi harc a jövő társadalmához? Mint majd később, a baloldal másik módszerével, a gerillamozgalommal kapcsolatban, részletesebben kimutatjuk, a szélsőbaloldalnak ez az irányzata sok utópizmust őriz magában, mert nem világos, hogyan jutunk el a távlati célok eléréséhez. (Persze, bizonyos „utópizmus” az egész kommunista mozgalomban és a marxizmusban is van: van benne egy távlati cél, a legmagasztosabb és legszebb emberi cél, de nincs eléggé kidolgozva, hogy hogyan jutunk el hozzá.) De már itt el kell mondanunk, hogy a Lotta Continua jobb megoldást talált a mindennapi harc és a távlati cél közti viszony kérdésére, amelyben a mindennapi harc nem vallami különálló dolog, nincs elválasztva a távlati céloktól: „A gyár az a hely, ahol gyülekezünk, tüntetünk, ahol a munkásosztály egysége létrejön és megszerveződik. De ugyanakkor a 'Foglaljuk el a várost' azt akarja mondani, hogy véget kell vetni a proletariátus szétforgácsoltságának, amely lehetővé teszi a magányt, a szétforgácsolt tömegek ellenőrzését, a gazdasági kizsákmányolást, a burzsoá ideológia térhódítását. Ezzel szemben létre kell hozni a proletariátus teljes egységét, nemcsak a kapitalista termeléssel szemben, hanem azért is, hogy létrejöjjön a szükségtől megszabadult, egészséges és boldog kommunista társadalom.” A „Foglaljuk el a várost” jelszó tulajdonképpen már a pillanatnyi és távlati célnak ezt az összeolvadását mutatja. Nem más ugyanis, mint a kínai és vietnami forradalmakban meghonosodott „vörös bázisok” megtalálásának törekvése, nem a gerillatámaszpontok értelmében, hanem olyképpen, hogy a mai társadalomban létre akarják hozni azokat az erőket, elfoglalni azokat a pontokat, amelyeknek a mennyiségi növekedése egy fokon elkerülhetetlenné teszi a nagy összecsapást a régi és új között, aminek az eredménye az új társadalom kell hogy legyen. A „vörös támaszpontok” kialakításának útja: ha egy-egy gyárban nem pusztán valami részleges juttatás az alapvető probléma,

hanem az, hogy a munkások dolgoznak és mások döntenek, meg kell tehát rohamozni a tulajdonosok, a gazdák hatalmát. A következő lépés: újszerűen összefogni a gyárak harcát, fokozatosan kialakítani a proletariátus hatalmát, kezdetben csak a gyárak izoláltságának megszüntetése érdekében, de mindjárt utána a munkások közgyűlésének létrehozása, önvédelmi szerveinek megalakítása érdekében. Így jutunk el lépésről lépésre, mindennapi munkával az új társadalom küszöbére: a társadalom két részre szakad, egyik oldalon a proletariátus, a maga kielégítetlen szükségleteivel, az osztály világos és felismert érdekeivel, a tapasztalat, a harc és a vita éveiben felgyülemlett erejével, szervezetével, amely képes szembenézni a problémákkal, a másik oldalon a burzsoázia, a gazdák, a burzsoá állam központi hatalma, a lemeztelenített kizsákmányolási mechanizmus, a nyers erő, amely csakis az osztálydomináció eszköze. „A folyamat nem lesz egyszerű, mint ahogy nem volt abban a fázisban sem, amikor az autonómiát kellett kiharcolni a gyárakban... Nem lesz egy olyan pillanat, amikor ki lehet mondani, hogy a folyamat a végére ért, és hogy új szakasz kezdődik a tömegek harcában..., de alapvető változás következik be a proletár tömegek tudatában és magatartásában... Ettől a pillanattól kezdve — attól kezdve, hogy új erőviszony alakul ki a munkások és a gazdák között, az erő viszonya, amely csak a katonai erőszak módszerét hagyja meg, lehetetlenné tesz minden más kezdeményezést a gazdák és az állam számára —, ebben a pillanatban a tömegek ereje offenzívá válik, és célja az lesz, hogy romba döntse az állam elnyomó gépezetét.”

Hasonló eltérés van a két csoportnak a szervezeti kérdésekben elfoglalt álláspontja között is. Közös az erélyes állásfoglalás a munkásmozgalom hagyományos szervezeteivel szemben. Lotta Continua: „Nemet mondunk a régi és új szakszervezeteknek, nemet a gyűlések statútumának, nemet a delegátusok tanácsának. Igent mondunk egy tömegszervezetnek, amely a döntés, a kapcsolatok és a képviselő struktúrájával jelentkezik az üzemben és rajta kívül.” A Base Ouvrière: „A Francia KP megszervezte a munkásosztály kettészakadását: az egyik oldalon áll a párt, amely a politikát csinálja a maga parlamenti képviselőivel, a másik oldalon pedig a szakszervezet, amely gazdasági harcot folytat a gyárban.” A szervezeti kérdéseket illetően azonban a Base Ouvrière megelégszik annak leszögezésével, hogy „a Base Ouvrière nem egy párt, nem egy központosított szervezet. Egy csoport, amely tömöríti Flins forradalmi munkásait és az értelmiségieket, akik egy kommunista társadalom megteremtésének hívei”. A Lotta Continuanak ezzel szemben kidolgozott álláspontja van minden lényeges kérdésben. Az élcsapat: „Amennyiben a forradalom minden szakaszában az élcsapat nem tud egy lépéssel előbb járni, akkor megszűnik élcsapat lenni és a tömegek uszályán foglal helyet” és „Mi nem akarunk mást, mint a tömeget, mert különben elszakadnánk a többiektől. Harcunk a nők kizsákmányolása, az emberi viszonyok kommercializálása ellen, a boldogságra való jogért, a tömegek szükségleteiért, amelyet ki tudunk fejezni és forradalmi irányban tudunk irányítani, hogy megváltoztassuk a viszonyokat.” A szervezet: „A Lotta Continua a kommunisták egy szervezete, amely teljes programmal rendelkezik, amely lehetővé teszi számára, hogy állást foglaljon minden problémával kapcsolatban, és amelynek tagjait egységes fegyelem fogja össze” és „Nem akarunk fizetett funkcionáriusokat, hierarchiát és párt-

karriert." E keretben tisztázták nézeteiket a belső demokráciáról, a kritika-
káról és önkritikáról, mint a belső viszony alapjáról, a kollektív vitáról,
mint a marxizmus tanulmányozásának formájáról stb.

A HARCOLÓ BALOLDAL

Ezúttal csak érzékeltetni akartuk a szélsőbalon érvényesülő egyes
irányzatok törekvéseit, hogy új alapra helyezze a munkásmozgalmat, és
máris áttérünk a másik irányzatra, amely az egyéni terror, a városi ge-
rilla útjára tért, miután az 1968. évi események nem hozták meg a várt
győzelmet.

Csak a mesékben van az, hogy ketten összeházasodnak és boldogan él-
nek, míg meg nem halnak. Az életben csak a házasság után kezdődnek
az igazi problémák. De így van ez másutt is. Az acélt megedzük, hogy
végül a forradalmár pocakos, kopasz és a maga érdekeit igen fontosnak
tartó nyugdíjas legyen. Úgy látszik, emberi törvényszerűség, hogy a fia-
talok mindig az eget rohamozzák, s utána lassan lehiggadnak. Baj van
azzal a társadalommal, amely nem érti meg a fiataloknak ezt a lendü-
letét, amely nem tudja a jövő szolgálatába állítani. Még nagyobb baj
van azzal a forradalmi mozgalommal, amely nem tud mit kezdeni a fia-
taloknak ezzel a lendületével, sőt veszélyesnek tartja ezt a lendületet.
Ezért a baloldal mai helyzetére nemcsak azt tartjuk jellemzőnek, hogy
a baloldali fiatalok egy rész a terror útját választotta, hanem azt is, hogy
a baloldal többi része elítéli ezt a harci formát.

Szerintünk az anarchista terror elítélése helyett figyelembe kellene
venni néhány tényt. Először is, hogy ezek a fiatalok nem találtak ki sem-
mi újat: az egyéni terror, a merényletek, sőt az ember- és bankrablások
hagyományosan részei az osztályharcnak. Nemcsak a feudális vagy fél-
feudális társadalmi rendszerek ellen harcoló szegénylegényekre gondol-
unk, hanem arra is, hogy 1905-ben Oroszországban a bankrablás a mun-
kásmozgalom költségei fedezésének egyik forrása volt. Másodsor, ne-
vetséges az az érv, hogy a baloldali terror a jobboldalt, a fasizmust erő-
síti. Közismert ugyanis, hogy a fasizmusnak, a szélsőjobboldalnak mincs
szüksége semmilyen ürügyre ahhoz, hogy felüsse fejét. Különb is egyet-
len forradalmi mozgalom sem tarthatja elsődleges célnak, hogy tetszen
ellenfeleinek, vagy akár még azt sem, hogy ne hívja ki ellenfeleit, ha-
nem azt, hogy legyőzze ellenfelét. Itt sem az a lényeges, hogy a baloldal
ne hívja ki maga ellen a jobboldalt, ne adjon érveket a jobboldal ke-
zébe, hanem hogy győzzön, legyőzze a jobboldalt, a fasizmust. Márpedig
a győzelem igazi akadálya sohasem az, hogy a baloldal radikális, hanem
mindig az, hogy nem tud radikális lenni. Hitler győzött anélkül, hogy
szüksége lett volna a baloldali terror nyújtotta segítségre. Annál na-
gyobb segítséget jelentett neki a szociáldemokraták megalkuvása, a kom-
munisták tehetetlensége. Másrészt az anarchizmus most is, mint mindig,
nem annyira az anarchista megnyilatkozásokra vállalkozó fiatalok gyen-
geségét és tehetetlenségét mutatja, mint a baloldal tehetetlenségét, hogy
nem képes más harci formákat felkínálni a radikális fiataloknak. A jobb-
oldal előretörésének veszélye nem abból ered, hogy a baloldali anarchia
érveket ad a jobboldal kezébe (a szélsőjobboldal mindig normális harci
eszköznek tekintette a terrort), hanem az, hogy a baloldal opportuniz-

musával, egy helyben topogásával, minden akcióra való képtelenségével a radikálisabb jelszavakkal fellépő jobboldal karjai közé löki a radikalizmusra hajlamos fiatalokat.

Végül az sem mellékes, hogy képmutatás az erőszak, a terror, a merényletek, a fegyveres támadások elítélése, amikor Vietnamban naponta ezer tonna számba szöngyök le a bombákat, a világ legerősebb hatalma feljogosítva érzi magát arra, hogy óriásbombázóival védtelen falvakat, sőt védőgátakat bombázzon. A szélsőbaloldali terror eddig legélesebb akciója, a Tel Aviv-i repülőtéren elkövetett vérengzés áldozatainak száma meg sem közelítheti egy átlagos vietnami nap áldozatainak számát. Milyen erőtlennél hat ezek után a kevésbé radikális nyugatnémet baloldal érve a Baader-féle csoport ellen, hogy az amerikai katonákat és katonai támaszpontokat füstbombákkal és nem igazi bombákkal kell támadni.

A fehér ember egész civilizációja az erőszakra, a fegyverek erejére épült, a fehér ember összehasonlíthatatlanul ősbibb, a sajátjánál jóval gazdagabb civilizációkat igazított le és semmisített meg, és még mindig a fegyverek erejének dölyfével lép fel és kényszeríti más fajokra értékrendszerét, amely az értékek piramisának csúcsára teszi az erőszakot, a fegyverek erejét. Hogyan képzelhető el, hogy ilyen körülmények között az erőszak csak a reakció, a megkezdő fenntartásának kizárólagos eszköze marad? Mert az nem vitás, hogy a rendszer sohasem habozik erőszakot alkalmazni: a Fekete Párducokat a szó szoros értelmében kiirtották az amerikai rendőrök, helikoptereket, páncélszárműveket vezényeltek ki Baader ellen. Hogyan várhatná el az erőszakot tökélyig fejlesztő, hatalmas erőszakapparátust kialakító rendszer, hogy nem alkalmaznak majd erőszakot azok, akik komolyan akarják a változást? Sőt, azok a rendszerek, amelyek megtűnik a gengszterizmust vagy bizonyos jobboldali terror-szervezeteket, hogyan képzelik el, hogy épp a változás, az új hívei nem alkalmaznak erőszakot? Persze az első pillanatra veszélyesnek látszik az erőszak létjogosultságának elismerése, hisz minden rendszernek — a szovjet és jugoszláv rendszernek is — vannak ellenségei, akik nem riadnak vissza az erőszaktól. Csakhogy a jobboldal azzal nem fog kevésbé erőszakos módszereket alkalmazni a Szovjetunió vagy Jugoszlávia ellen, ha mi nem ismerjük el a baloldali terror létjogosultságát. (Még kifelé is jobb érv: mi lett volna, ha mi ugyanúgy kiképezzük és felfegyverezzük a Baader-féle csoportot, mint egyes nyugati országok az usztasákat?) Azok pedig, akik nemhogy életüket, hanem még kényelmüket, mindennapi megszokott életmódjukat sem hajlandóak feláldozni az új társadalom érdekében, ne akarjanak ítéletet mondani azokról, akik az életüket viszik kockára. Be kell látni, hogy a forradalmi erőszak kárhordozása — mert ez kényelmesebb, mert kevésbé zavarja meg a megszokott életmódot — olyan képtelen helyzeteket teremt, mint amilyenbe Georges Marchais, a Francia KP főtitkárhelyettese került, amikor a gyárőrség megölt egy francia maoista fiatalot, és ő nem az osztályerőszak legdurvább megnyilvánulását ítélte el, hanem a maoista fiatalokat kezdte szidni, a KP elleni provokációval vádolva őket.

Ahelyett tehát, hogy a kevésbé radikális baloldal a barikád másik oldalán sorakozna fel, meg kell fogalmazni a jobboldali és baloldali terrort egymástól megkülönböztető elméletet, mint ahogy Lenin mindjárt az októberi forradalom győzelme után megfogalmazta az igazságos és igazságtalan háború elméletét, mert nyilvánvaló volt, hogy a politikában nem

érvényesülhet a krisztusi elv, „ha valaki arcul csap, tartsd oda neki másikat orcádat is”; a fiatal szovjet állam nem lehet a háború ellen, hanem háborúzni kell, ha élni akar. A marxista elmélet könnyen megbirkózzhat ezzel a problémával, bár pillanatnyilag ez az elmélet eléggé adós még a jobboldali és baloldali szélsőség megkülönböztetésével is. Csak néhány kritériumot fogalmaztak meg: a jobboldali radikalizmus a hagyományos, megszentelt nemzeti értékeket akarja visszaállítani, a baloldali radikalizmus újat akar teremteni; a jobboldali radikalizmus kiindulópontja valamilyen absztrakt általános érték: az állam, nemzeti igazság, faji tisztaság stb., a baloldalié az egyed, az ember; a jobboldali radikalizmus eszménye a fegyelem, a rend, a baloldali pedig a kényszer rendszere ellen lázad stb. A kérdés minden vonatkozását feldolgozó elmélet azonban még kidolgozásra vár. A taktika megválasztását pedig azokra kell bízni, akik életüket kockáztatják. Amióta Kubában tényleg mindössze néhány ember merészsége indította el a forradalom győzelméhez vezető forrongást, éppoly értelmetlenség volna az egyedi merészség szerepét tagadni, mint ahogy az októberi forradalom győzelme után értelmetlenség lett arról beszélni, hogy a proletár forradalom nem győzhet. Továbbra is probléma maradt annak a megoldása, hogyan győzhet, mikor győzhet, mit kell tenni a győzelem érdekében, mint ahogy a kubai példa után is kérdés: mikor, hogyan lehet a forradalom erjesztője az egyedi vállalkozások merészsége. De a forradalom lehetetlenségéről vagy az egyedi merészség kilátástalanságáról ne beszéljenek azok, akik kívülről, passzívan szemlélők a fejleményeket.

Ez már különben sem elméleti probléma, hisz Latin-Amerika — éppúgy, mint ahogy példát adott a békés út lehetőségére és indokoltságára — példát adott a forradalmi erőszak új szerepére is. Legelőször is téves lenne az argentin vagy uruguayi gerillák mozgalmában csak a kétségbeesés, a más harci formák képtelenségének jelét látni. Che Guevara bolíviai halála után ugyanis az a vélemény alakult ki, hogy halála egyben a latin-amerikai forradalom egy koncepciójának bukását is jelzi. A koncepció a kubai forradalom példájának általánosítása: elég a gerillák egy merész csoportja, hogy meginduljon a forradalmi erjedés folyamata, amely végül győzelemre viszi a forradalmi erőket. Kubában így győztek a forradalmi erők, Bolíviában ugyanez a koncepció Che Guevara halálához vezetett, amiből sokan siettek levonni a következtetést a kubai út járhatatlanságáról. Ez a következtetés csak feltételesen igaz, mert egyetlen forradalom példáját sem lehet mechanikusan lemásolni, a szovjet, kínai vagy jugoszláv forradalmét sem lehet és lehetett. Nem lehet forradalom az, amely egy tapasztalatot egyszerűen át akar ültetni egy másik ország, más körülmények közé, és a forradalom épp azért forradalom, mert megismételhetetlen, mert áttörés minden sablonon, tehát minden új forradalmat részben már az előző forradalom sablonná átalakításával szemben is kell folytatni. Ha ezt előrebocsátjuk, akkor magától adódik a következtetés: nincs szabály arra, hogy a kubai úton győzelemre lehet vinni a forradalmat, mint ahogy olyan szabály sincs, hogy a kubai példa a sajátos körülményekhez alkalmazva, tehát ezzel szükségszerűen átalakítva, nem hozhat győzelmet, forradalmat. (Ha szellemeskedni akarunk, azt mondhatnánk: egy csoport gerilla elég a forradalom győzelméhez, ha életben tud maradni a győzelemig, csak az a kérdés, mikor és hogyan jön el ez a győzelem és hogy lehet addig életben maradni.)

Téves volt tehát Che Guevara halálából messzemenő következtetéseket levonni, és biztos, hogy Che halála nem volt értelmetlen és céltalan, mint ahogy annyi más forradalmár halála sem volt az. Che örök időkre példaképévé vált annak, hogyan kell a miniszteri bársonyszéket ott hagyni a dzsungel kedvéért, kissé modern Prométheusszá válni. Még tévesebb volt az a következtetés, hogy azért keletkezett a városi gerilla, mert Che Guevara kísérlete kudarcot vallott. Tulajdonképpen inkább a Che Guevara-i koncepció konkrét alkalmazásáról van szó: Argentínában a lakosság 70 százaléka városiak, Uruguayban 50 százaléka a fővárosban él, hogyan lehetne az ő esetüket a falusi gerilla kínai vagy a dzsungelgerilla kubai mércéjével mérni? Nem a kétségbeesés, a kudarc és a reménytelenség szülte tehát a városi gerillát Latin-Amerikában, hanem a városi gerilla egy kialakult harci forma, kész ideológiával, célokkal, módszerekkel és megfelelő szervekkel.

Ideológiai-taktikai vázának egyik összetevője az élcsapat szerepének másfajta értelmezése, mint a munkások szervezkedését előtérbe helyező, már ismertett másik baloldali csoportnál. A kiindulópont nem Rosa Luxemburg, hanem éppen ellenkezőleg a Lenini elv következetes alkalmazása. Mint azt az argentin gerilla egyik vezére megfogalmazta: „Mi támogatjuk Lenin pártelméletét. A fegyveres harc azonos a lenini párttal. A lényege az, hogy megteremtsük a munkásosztály pártját, amelyet leninisták irányítanak. Lenin bírálta a terrorizmust, a tömegektől elszakított akciókat. Mi azon dolgozunk, hogy a tömegeket öntudatra ébresszük, megmutassuk nekik az utat. A gerilla nem a célt mutatja meg a tömegeknek, hanem a harc egy módszerét demonstrálja, amely lehetővé teszi hogy öntudatuk szintje hatékonyabban növekedjen, mint röpparterjesztéssel. A gerilla nem az alap, hanem az ösztönző. A munkásosztály úgy érzi, hogy a gerilla az ő akciója.” Tehát a gerillának a lenini párt szerepét szánták: a forradalmárok egy csoportja életét kockáztatva vívja a forradalmi harcot, hogy megmozgassa a tömegeket.

A gerilla ideológia-taktika másik összetevője az erőszak másfajta értelmezése. A munkások megszervezésére törekvő baloldal is tisztában van azzal, hogy a győzelemhez szükség van az állam erőszak-apparátusának megdöntésére. Mint a forradalmi elméletekkel kapcsolatban láttuk, 1968 tapasztalataiból levonták azt a következtetést, hogy az új harci forma a nemzeti sztrájk. Ebben a koncepcióban azonban mincs eléggé világosan kidolgozva annak a kérdése, hogyan következik be a hatalom átvétele, az állam erőszakapparátusának megdöntése, hogy helyébe az új proletár állam apparátusa lépjen. A gerilla taktikában ez a kérdés tisztázottabb. Legelőször is, már most, a forradalmi hatalom szervét kell szembeállítani az elnyomó állami erőszak-apparátusával. Argentínában és Uruguayban többé nem eshet meg — mondják a gerilla vezetői —, hogy a rendőrség a védtelen tüntetők közé lő, mert minden rendőr kétszer is meggondolja, hogy lőjön-e, amikor tudja, hogy a tömegekben is ott van egy-két géppisztoly. Sőt még a klasszikus munkásköveteléseknek is nagyobb súlyt ad, ha mögöttük ott áll az erőszak. Íme például, milyen követelések voltak az ERP-nek, az egyik argentin gerillacsoportnak, amikor elrabolták Stanley Sylvestert, a Swift konzervgyár igazgatóságának tagját: 1. az elbocsátott munkások visszavétele, 2. a fizetések emelése, 3. a normák csökkentése, 4. a büntetések törlése, 5. egészségügyi szolgálat és betegsegélyző a munkanokkantaknak, 6. a munkafeltételek javítása,

7. 25 millió pezó értékű élelmiszer, ruha és tanszer szétosztása, 8. az ERP közleményének megjelentetése.

A gerilla nem értelmelen terror, még kevésbé banditizmus, hanem a tömegek megnyerésének eszköze és az életszínvonal emeléséért vívott harc formája. A bankrablások, emberrablások révén szerzett pénzen víztartályok és szivattyúk épülnek, ruhát és gyógyszert osztanak. A tejszalítóautók lefoglalása már megszokottá vált, állítólag a sofőrök már ellenállás nélkül kérdik: „Ma melyik barrióba megyünk?”. A tejet ugyanis a szegénynegyedek gyerekei kapják. És közben még az új hatalom csirái is kialakulnak, minden barrióban (kerületben) bizottságok alakulnak az ellenállás megszervezésére, az elosztás lebonyolítására. Többfajta és több elképzeléssel induló gerillacsoport harcol. (Argentínában öt nagyobb csoportot tartanak nyilván: 1. az FAR, amely annak idején kapcsolatban állt Che Guevara bolíviai gerilláival, 2. a Montoneros, amely kapcsolatban áll a peronistákkal, 3. a FAL, 1962-ben alakult marxista beállítottságú gerilla, 4. a FAP, amely szintén peronista beállítottságú, a peronista szakszervezetekből nőtt ki, és végül 5. az 1969-ben alakult, már említett ERP, amely a legaktívabb és legnépszerűbb.) Nem is lehet őket egy kalap alá venni. De megállapíthatjuk, hogy a marxista beállítottságúaknak világos elképzelésük van a harcról és a győzelemhez vezető útról. Hangassuk meg ezzel kapcsolatban az argentin ERP vezetőjét: „Az ERP a nemzeti felszabadulás szervezete, amely a népért harcol. Az ERP-t a munkásosztály hozta létre és a szocializmusért küzd... A fegyveres akció nem a harc egyetlen formája. Itt vannak a szakszervezeti akciók is. A harc megsokszorozódik és megnyeri a tömegeket... A felkelés a folyamat végén következik be, amikor a hadsereg már szétesett. A harc kis ütközetekkel kezdődik és mind nagyobb ütközetek felé halad, az összetűzések és összecsapások milliói révén fejlődik.”

A gerillaszervezetek nem apró anarchista csoportok. Nincsenek megbízható adataink létszámukról, amely különben is szakadatlanul változik. De van egy adatunk, mely szerint a MIR-nek, a chilei szélsőbal-szervezetének 30 000 tagja van, a kormánykoalícióban részt vevő Kommunista Párt 40 000 tagjával szemben. Ha ehhez még hozzátesszük, hogy a chilei KP a nyugati világ harmadik legerősebb kommunista pártja, akkor világos, hogy semmi okunk sincs arra, hogy pusztán a létszám alapján valamilyen messzemenő következtetéseket vonjunk le, amilyeneket nem vontunk le a hasonlóan kis létszámú — ha ugyan nem kisebb — nyugati kommunista pártokkal kapcsolatban.

Éppen ezért ideje, hogy módosítsuk a régebben megfogalmazott munkahipotézisünket, amikor is azt mondtuk, hogy a munkásmozgalomban olyan szakadás következett be, mint amikor Bakunyin elszakadt Marxtól. Már kezdetben világos volt ugyanis, hogy a hasonlat sántít, már azért is, mert a mai anarchisták a marxizmus ilyen vagy olyan áramlata hívének tekintik magukat. A két harci taktika között tényleg megvan a szakadás: az egyik a munkásosztály lassú megszervezésében, mind messzebbmenő követelések megfogalmazásában látja a megoldást, hétköznapi munkával akar eljutni a győzelemhez, a másik pedig a fegyveres harccal akarja ma segíteni, holnap a győzelemre mozgósítani a munkásosztály mindennapi harcát. Ez a szakadás azonban sokban a harci feltételek következménye is. Az igazi szakadás az, amikor a nyugati országokban (ahol úgy látszik a fegyveres harc feltételei nem érték meg) a

szervezkedő baloldal mellett jelentkezik még egy terrorista baloldal is, létrejönnek az aprócska terrorista csoportok, amelyeknek semmilyen kapcsolatuk sincs a tömegekkel, szemben a tömegek hősvé vált latin-amerikai gerillával, — tehát a klasszikus anarchista terrort alkalmazzák.

A TERRORISTA BALOLDAL

Kétségtelen, hogy ezeket a csoportokat az 1968. évi fellendülést követő visszaesés és a radikális baloldal kilátástalansága hozta létre. Amikor ugyanis az 1968. évi nagy megmozdulások nem hozták meg a várt eredményt, másrészt az egyetemisták elleni erőszak különféle megnyilatkozásainak — a rendőrség föllépésének, a Dutschke elleni merényletnek stb. — hatására a radikális fiatalok körében nagyon népszerű lett a városi gerilla Latin-Amerikában született elmélete. A gerillacsoportok egész sora keletkezett, főleg Nyugat-Németországban és Japánban, ahol úgy látszik a radikalizmusnak mélyebb gyökerei vannak. (Talán elemezni kellene, van-e ennek valami köze a két ország fasiszta múltjához, esetleg abban a formában, hogy a terrorcsapatok emléke ott él, köztük annak emléke is, hogy a terrorcsoportok vitték hatalomra Hitlert.) Nyugat-Németországban megalakultak az olyan csoportok, mint a Fekete Egerek, Müncheneri Tupamarók, Nyugat-Berlini Tupamarók, Theo-Berger Kommandók, vagy éppen a Baader-féle vörös hadsereg, Japánban pedig a Zengakuren, az egyetemista szervezet nem kevesebb, mint 180 csoportra és frakcióra esett szét, köztük néhány szélsőséges terrorszervezetre is. Sok szervezet létrejött inkább csak játék volt, mint amikor a jóval kisebb gyerekek indiánosdit vagy rablóbandákat játszanak. Jómódú szülők gyerekei megérezkedtek a levegőben lógó eszméktől, a fiatalok mindig világot megváltó lendületétől és fegyveres csoportok alakítását játszották. Egy-egy csoport azonban komolyan vette ezt a játékot és a szervezkedésről áttért az akciókra. Közülük legismertebbé vált a két vöröshadsereg-csoport — a Baader-féle nyugatnémet és a japán, amelynek tagjai végrehajtották azt az emlékezetes vérengzést a Tel Aviv-i repülőtéren.

A nyugatnémet csoportnak legtömegesebb napjaiban is mindössze 23, a felszámolás pillanatában 19 tagja volt. Tehát a csoport inkább csak egy eszmét képviselt, mint tényleges erőt. Az eszmét egyik röpiratuk így fogalmazta meg: „Azt hiszik-e a disznók, hogy a proletariátus osztályharcáról és szervezkedéséről beszélünk és közben nem fogunk szervezkedni? Azt hiszik-e a disznók, akik először lőttek, hogy védtelenül hagyjuk magunkat a vágóhidra hurcolni? Aki nem védekezik — meghal. Kezdjük meg a fegyveres felkelést.” Terrorjuknak néhány komponense volt. Az egyik: tiltakozás a vietnami háború ellen — ezért hajtották végre merényleteiket az amerikai katonák ellen. A másik: szembezállni a társadalom erőszak-apparátusával. „A fegyveres harc megkezdődött, egyetlen kizsákmányoló sem maradhat büntetlen”, jelentette be nagy hangon a csoport — ezért hajtották végre merényleteiket a rendőrség ellen meg a többi merényletet. A harmadik: tiltakozás a fogyasztói társadalom ellen. „Azért hajtottuk végre ezeket a robbantásokat, hogy leszoktassunk benneteket a fölösleges vásárlástól, amelyre a fogyasztói társadalom kényszerít benneteket” — ezért gyűjtötték fel az áruházakat.

A japán frakció már népesebb, fénykorában 400 tagja volt. A szerve-

zet a viláforradalom trockista eszméinek hatása alatt áll, tehát eszmei fegyvertárában ott van nemcsak a fegyveres harc igenlése: „Először fegyvert, másodsor fegyvert, és harmadsor minél több fegyvert” —, hanem a viláforradalom hirdetése is: „A viláforradalom nincs messze, ha forradalmi hadsereget, vörös hadsereget alakítunk Afrika, Latin-Amerika, Vietnam, Korea, Japán elégedetlen embereiből és egyszerre, egyidőben fegyveres felkeléseket kezdünk, akkor a forradalom kiterjed az egész világra.” Vezetői járják a világot, felveszik a kapcsolatokat a világ legkülönbözőbb szervezeteivel, szervezik a közös akciókat. Ezzel magyarázható az is, hogy kapcsolatba kerültek a palesztinai kommandókkal, és az ő támogatásukkal hajtották végre a Tel Avivi-i vérengzést, aminek következménye lett, hogy tényleg létrejött egy nemzetközi konglomerátum: izraeli bíróság ítélezett egy japán fiatal fölött, aki az arab gerillák nevében Puerto Ricó-i zarándokokat gyilkolt le.

A terrorista szervezeteknek valóságos nemzetközi szövevénye jött tehát létre, a legegységibb terror hívei nemzetközi kapcsolatokra tettek szert. Ennek ellenére az a benyomásunk, hogy a szélsőbaloldali mozgolódásoknak ez a formája a legkevésbé célravezető. Távolról sem akarunk „legkevésbé eredményes” mondani. Három okból. Az egyik: elméletben mindig nehéz megmondani, melyik út, melyik harci forma visz eredményhez; annyi kudarc született a biztosnak tartott vállalkozásokból és nemegyszer koronázta siker a kétségbeesettnek hitt vállalkozásokat, hogy ebben a kérdésben csak a gyakorlat mondhat ítéletet. Különösen tartózkodni kell az ítéletmondástól, amikor a baloldal többi harci formájának (a kommunista pártok békés átalakulásra irányuló erőfeszítése és a szélsőbal szervezkedése, a nemzeti sztrájk mint a forradalom új formájának előkészítése) kimenetelével kapcsolatban is csak feltevések lehetségesek. Másodsor, senki sem nyilatkozhat a jövő nevében, tehát senki sem tudja megmondani, hogy a jövő valamelyik győztes forradalma nem fogja-e hősei közé sorolni ezeket a fiatalokat, márpedig senkinek sincs joga kétségbe vonni a forradalmár fiatalok jogát, hogy életüket áldozzák a képzelt jövőért, hisz ezzel a már győztes forradalmak elesett hőseinek emlékét is meggyalázná. Harmadsor: a városi gerilla bizonyos rokonságot mutat az antifasiszta ellenállási mozgalom kezdeti szakaszával, főleg azokban az országokban, ahol ez a mozgalom nem tudott átnőni a merész vállalkozások kezdeti szakaszán, márpedig azokhoz a vállalkozásokhoz is nagy hit kellett, hogy el tudják képzelni a győzelmet, amelyért érdemes vásárra vinni az életet.

Ez az utóbbi szempont — egybekötve azzal, amit a latin-amerikai gerillákról mondtunk — már utal azonban arra a tényezőre, amely miatt a szélsőbaloldali mozgolódásoknak ezt a formáját Nyugat-Európát illetően megkérdőjelezzük. Arra gondolunk, hogy az egyedi terror csak akkor lehet mind nagyobb tömegeket megmozgató erő, ha a társadalomban elég nagy az elégedetlenség, hogy a merész vállalkozások a tömegek rokonszenvét élvezzék és mind nagyobb tömegeket mozgassanak meg. Ez volt a helyzet a fasiszta megszállás napjaiban, és ez a helyzet ma Latin-Amerikában, ahol annyi minden táplálja az elégedetlenséget, és ahol a harc a diktatúra ilyen vagy olyan formája ellen folyik. Az a benyomásunk azonban, hogy a nyugat-európai társadalom még mindig elég belső energiával és elég hatékony eszközökkel — az életszínvonal, a polgári demokrácia, a fogyasztói társadalom egész békét és nyugalmat sürgető

mechanizmusa, a mindenre felépülő ideológia stb. — rendelkezik ahhoz, hogy megakadályozza az olyan fokú elégedetlenség kibontakozását, amely lehetővé tenné a merész vállalkozások, az egyedi terror átnövését társadalmi forradalommmá.

A baloldal ugyanis nagyon világosan felismerte, hogy csak két út, persze számtalan változáttal, vezethet a forradalom győzelméhez. Az egyik: az objektív körülmények vagy a szubjektív erők kitartó hétköznapi munkája által teremtett forradalmi helyzet megmozgatja az egész országot, megbontja az addigi mechanizmust és lehetővé teszi, hogy az élcsapat az új megteremtése felé vezesse le a tömegekben felgyülemlett robbanó energiákat. A másik: a szubjektív erők annyira megzavarják az egész régi mechanizmus működését, hogy az eredmény ugyanaz lesz — győzhet az új. A két lehetőség közti választás alapján alakul a szélsőbaloldal taktikája is: vagy a lassú szervezkedésre, vagy a társadalmi gépezet megzavarására rendezkedik be. Úgy látszik, az egyedi terror, Nyugat-Európa esetében, elégtelen bármelyik cél elérésére, ezért a terrorcsoportok tagjai előbb-utóbb a rendőrterror áldozatává lesznek.

*

A fenti írás már elkészült, amikor hírt vettük a müncheni olimpiai vérontásnak. A palesztinai kommandók terrorakciója felhívta a figyelmet arra, hogy az említett terror szervezeteken kívül talán részletesebben kellett volna foglalkozni a palesztinai szervezetekkel és több más szélsőséges mozgalommal is. Eredetileg ugyanis az armúgy is vázlatos ismertetésből szándékosan kihagytuk a fejletlenebb társadalmakban jelentkező mozgalmakat — például a palesztinai szervezeteket — és az összetett voltuk miatt részletesebb tanulmányozást követelő szélsőséges szervezeteket, mint például az észak-írországi IRÁ-t.

De mivel a müncheni tragédia annyira magára vonta a világ figyelmét, most mégis el kell mondanunk, hogy a palesztinai kommandók akciója kettős vonatkozásban is fejtegetésünk indokoltságát húzza alá. Először is alátámasztja az ilyen akciók kilátástalanságáról megfogalmazott véleményünket — a müncheni vérengzés ugyanis semmivel sem járult hozzá a palesztinai forradalom kibontakozásához, nem szolgálta a palesztinai nép ügyét, hanem ellenkezőleg, nehezebb helyzetbe hozta a palesztinai mozgalmat és az arab országokat általában. Másrészt viszont a fejlemények indokolták azt a véleményünket is, hogy a terrorizmus absztrakt kárhóztatása nem korunk realitásából nő ki, hiszen a kétségbeesett terrorakció nyomán Izrael jogot formál arra, hogy megtorlasként védtelen menekülttáborokat támadjon meg repülőgépekkel és tankokkal, asszonyok és gyerekek százait ölje meg, vagy például a terrort olyan élesen elítélő USA a Biztonsági Tanácsban megvétózta a Líbanon elleni izraeli agresszió elítélését. Teljes egészében érvényesült tehát korunk egyik paradoxona, amely abban nyilvánul meg, hogy a géppisztolyok és kézi-gránátok terrorját elítélik, ugyanakkor megengedhetőnek tartják a repülőgépek, hadihajók és tankok terrorját.